

Στράτος Ν. Δορδανάς

ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ ΧΕΡΜΑΝ ΓΚΑΙΡΙΝΓΚ
ΚΑΙ Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ (1934-1936)

Το 1928 ο Γερμανός κόμης Χέρμαν φον Κέσερλινγκ δημοσίευσε το έργο του *Το Φάσμα Ευρώπη (Das Spektrum Europa)*, όπου στο σχετικό κεφάλαιο προσπάθησε να περιγράψει την εικόνα που είχαν σχηματίσει οι δυτικοί λαοί για τα Βαλκάνια, καταλήγοντας σε δύο γενικά γνωρίσματα για τον χώρο και τους ανθρώπους του: α) τα Βαλκάνια ήταν η πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης, β) στα Βαλκάνια υφίστατο μια διαρκής και αγεφύρωτη φυλετική εχθρότητα¹. Το 1934, ο δημοσιογράφος Κρίστιαν Ζίντζερ αρθρογραφώντας στη γερμανική εφημερίδα *Leipziger Neueste Nachrichten* επανέλαβε σε γενικές γραμμές όσα ο φον Κέσερλινγκ είχε υποστηρίξει πριν από έξι χρόνια: *Η λέξις Βαλκανική αντηχεί ακόμη εις πολλούς Γερμανούς υπηκόους ανησυχητικώς. Διά τους ιδίους, η λέξις αυτή δεν σημαίνει τίποτε άλλο ει μη πυρίτιδα. Ούτοι συνδέουσιν ως επί το πλείστον την λέξιν Balkan με αγριότητα, ταραχάς, περιπλοκάς λαών και διηνεκείς ρήξεις*².

Η παραπάνω τοποθέτηση για τα Βαλκάνια εδραζόταν έως έναν βαθμό στις δυσάρεστες αναμνήσεις των Γερμανών από την ενεργή εμπλοκή τους στην περιπέτεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αλλά ήταν φανερό πως μετά την άνοδο του Αδόλφου Χίτλερ στην εξουσία, η Γερμανία του Εθνικοσοσιαλισμού είχε στρέψει την προσοχή της –για μια ακόμη φορά– στα Βαλκάνια, επιχειρώντας να διαδραματίσει εκ νέου πρωταγωνιστικό ρόλο σε μια περιοχή που μετά το τέλος του πολέμου είχε μεταβληθεί σε προνομιακό πεδίο επικράτησης της πολιτικής των νικητών.

Ακριβώς οι συντελούμενες αλλαγές μετά τον τερματισμό του «Μεγάλου Πολέμου» και το τέλος των αυτοκρατοριών, παρείχαν στη νέα Γερμανία το έναυσμα για να αναπροσαρμόσει την πολιτική της. Με άλλα λόγια επιδίωξε εξαρχής να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με τα βαλκανικά κράτη, προσπαθώντας να κερδίσει το χαμένο έδαφος σε σχέση κυρίως με τη Γαλλία και την Ιταλία. Στο παραπάνω αναφερόμενο άρθρο ο δημοσιογράφος επιχειρήσε να

1. Maria Todorova, *Βαλκάνια, η Δυτική Φαντασίωση*, μτφρ. Ιουλία Κολοβού, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2000, σ. 281.

2. *Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών* [στο εξής ΙΑΥΕ], 1935, φάκ. Α/11/2: Υπουργείο Εξωτερικών, Διεύθυνση Τύπου, Αριθ. 74608, «Η Γερμανική πολιτική εις τα Βαλκάνια», Αθήνα, 5 Ιανουαρίου 1935.

περιγράψει τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους θα κινούνταν στο εξής η γερμανική πολιτική στην περιοχή:

*Εν τω νέω τούτω χώρω περιλαμβάνονται χώροι και λαοί, οι οποίοι δημιουργήθησαν επί των συντριμμάτων της τσαρικής Ρωσίας και Αυστροουγγαρίας με νέαν αντίληψιν και μορφήν ζωής, αναγκάζει την Γερμανίαν να αλλάξη την μέχρι τούδε Βαλκανικήν πολιτικήν της ... Η Γερμανία αδυνατή να αναγνωρίση και να εγκρίνη τόσον τον Γαλλικόν ιμπεριαλισμόν όσον και τα Ιταλικά σχέδια εν τη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η Γερμανία ουδόλως προτίθεται να επεκτείνη τα σύνορά της εν τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και να κυριαρχήση του χώρου τούτου του ημισφαιρίου μας μετά του οποίου είναι φυσικώς συνδεδεμένη. Η Γερμανία ακολουθεί έναντι της Βαλκανικής πολιτικήν ουδ' επ' ελάχιστον παρεκκλίνουσαν της γενικής γραμμής της εξωτερικής πολιτικής του Ηγέτου, της τόσον άλλως τε ευνοουμένης υπό φυσικών δεδομένων. Τα φυσικά αυτά δεδομένα βασίζονται πολιτικώς επί των ομαλών σχέσεων μεταξύ Γερμανίας και των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, οικονομικώς επί της από γεωγραφικής απόψεως ευνοϊκής και επιδεκτικής αναπτύξεως ανταλλαγής των προϊόντων και τελευταίον πνευματικώς επί των πολλαπλών σχέσεων μεταξύ Γερμανών, Ούγγρων, Ρουμάνων, Νοτιοσλάβων και λοιπών λαών της Νοτιοσλαβικής Ευρώπης [...] Η Γερμανία διαπιστώνει μεθ' ικανοποίησης ότι απανταχού της Νοτιοανατολικής Ευρώπης δρώσι δημιουργικά δυνάμεις αίτινες από κοινού μεθ' ημών εργάζονται όπως εκμηδενίσωσι τα υφιστάμενα εκείνα εμπόδια [...]*³.

Το 1934 η Γερμανία εγκαινίασε έναν, ανεπίσημο περισσότερο, κύκλο επαφών με σκοπό να αναθερμάνει τις διπλωματικές της σχέσεις με τα κράτη της περιοχής. Σε αντίθεση με τις συνθήκες της πολεμικής περιόδου, η γερμανική εξωτερική πολιτική έσπευσε να αποκηρύξει κάθε πρόθεση επεκτατισμού και παράλληλα να τονίσει τους οικονομικούς και πολιτιστικούς δεσμούς που θα ετίθεντο στο εξής ως βάση των σχέσεων της με τις χώρες της Βαλκανικής. Επρόκειτο με άλλα λόγια για μια πολιτική που ερχόταν καταρχήν, μέσω των συμφωνιών οικονομικής συνεργασίας και των πολιτιστικών ανταλλαγών, να ανταγωνιστεί τους νικητές του πολέμου, πρωτίστως τη γαλλική επιρροή, με σκοπό να αποκομίσει μελλοντικά οφέλη στο πολιτικό πεδίο.

Ο ανταγωνισμός αυτός βρήκε κατεξοχήν ευνοϊκό πεδίο δράσης στη Γιουγκοσλαβία, στην Ελλάδα και στη Ρουμανία, στις χώρες εκείνες δηλαδή

3. Στο ίδιο.

όπου η κοινή γνώμη ήταν κατά βάση προσανατολισμένη στην Αγγλία και τη Γαλλία, παρά τις συνταγματικές εκτροπές των ηγεσιών τους και τις αυξάνουσες συμπάθειες εσωτερικών δυνάμεων προς τα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Η Γιουγκοσλαβία του βασιλιά Αλεξάνδρου και του Πρωθυπουργού Στογιαντίνοβιτς, η Ρουμανία του βασιλιά Καρόλου Β΄ και της Σιδηράς Φρουράς και η Ελλάδα των κινημάτων και του μεταξικού καθεστώτος βρέθηκαν πολύ γρήγορα να ισορροπούν αφενός ανάμεσα στις παλαιές συμμαχίες και στους κανόνες της ουδετερότητας απέναντι στους διαμορφούμενους αντίπαλους πολιτικούς συνασπισμούς και αφετέρου στα νέα δεδομένα που έτειναν να επικρατήσουν στην Ευρώπη, μετά την ανάληψη της εξουσίας από τους Εθνικοσοσιαλιστές στη Γερμανία και την ανάδειξη του Γ΄ Ράιχ σε αντίρροπο πόλο δύναμης και ικανό ανταγωνιστή των δυτικών δημοκρατιών.

Από την άλλη πλευρά, η συνεπής επιδίωξη μονομερούς αναθεώρησης των όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών, όπως εκφράστηκε σταδιακά μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, μπορούσε να στηρίζεται στις χώρες εκείνες που, όπως και η Γερμανία, είχαν εξέλθει ηττημένες από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δίπλα στην Ουγγαρία που διεκδικούσε τα απολεσθέντα εδάφη, μετά τη διάλυση της Αυστροουγγαρίας, εξέλιξη που είχε αποβεί προς όφελος της Ρουμανίας και της Γιουγκοσλαβίας, ήρθε να προστεθεί για τους ίδιους λόγους η Βουλγαρία. Η τελευταία δεν είχε εγκαταλείψει το όραμα της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, στενά συνδεδεμένο με την επιδίωξη αναθεώρησης των υφισταμένων συνόρων· πολύ περισσότερο δε μετά το τέλος του πολέμου και την υπογραφή της Συνθήκης του Νείγγυ, καθώς είχε υποχρεωθεί σε αποπλισμό και σε νέες, μετά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, εδαφικές εκχωρήσεις στην Ελλάδα, τη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία.

Εντός του πλαισίου αυτού των χαμένων και κερδισμένων εδαφικά κρατών και με δεδομένη την πρόθεση ένταξής τους σε ένα περιφερειακό σύστημα ασφαλείας, που στόχευε στο να τα προστατεύσει περισσότερο από τους κινδύνους των ενδοβαλκανικών διενέξεων, επανεμφανίστηκε στην περιοχή η γερμανική διπλωματία. Με προσεκτικές κινήσεις επεδίωξε εξ αρχής να αποκαταστήσει τις τρωθείσες διπλωματικές σχέσεις, λαμβανομένου υπόψη ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου η πλειονότητα των κρατών αυτών είχε συνταχτεί στο πλευρό των δυνάμεων της Τριπλής Συνεννόησης. Η σταδιακή επανάκτηση της στρατιωτικής ισχύος αύξησε τη σημασία των βαλκανικών κρατών για το Γ΄ Ράιχ, μεταβάλλοντας για μια ακόμη φορά την περιοχή σε πεδίο ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων⁴. Αν για τον Χίτλερ στα κράτη

4. Πβλ. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 28 Απριλίου 1934, όπου ο Βασιλιάς Αλέξανδρος της Γιουγκοσλαβίας είχε δηλώσει τα ακόλουθα σε συνέντευξή του στην αμερικανική εφημερίδα

αυτά επρόκειτο να δοκιμαστεί η ανθεκτικότητα του ευρωπαϊκού συστήματος συλλογικής ασφάλειας, για τις δυτικές δημοκρατίες τα κράτη αυτά προοριζόνταν να αποτελέσουν τμήμα του αναχώματος στον επεκτατισμό αυτό.

Κομιστής από το 1934 των προθέσεων και των γενικών στόχων της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή ήταν ο Πρόεδρος της Βουλής του Ράιχ και Υπουργός της Αεροπορίας Χέρμαν Γκαίρινγκ. Ο υψηλόβαθμος εκπρόσωπος του Γ' Ράιχ ταξίδεψε δύο φορές μέσα στο 1934 σε βαλκανικές πρωτεύουσες και είχε, έστω και ανεπίσημα, επαφές με τις πολιτικές ηγεσίες. Μέσα από τις επαφές αυτές το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς προσπάθησε να αποκτήσει τα πρώτα πολιτικά και οικονομικά ερείσματα, που σε εύθετο χρόνο θα διευκόλυναν στην υλοποίηση μελλοντικών μιλιταριστικών βλέψεων στον ευρωπαϊκό χώρο. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις οι προβαλλόμενες ως προσωπικές τοποθετήσεις δεν αποτελούσαν παρά κομμάτι ενός ευρύτερου επεκτατικού σχεδίου που περιέκλειε και τους βαλκανικούς λαούς.

Ανάμεσα στους πρώτους που είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν για τις απόψεις του Γκαίρινγκ σε ζητήματα ευρωπαϊκής πολιτικής, αλλά και πολιτισμού, ήταν ο Έλληνας Πρέσβης στο Βερολίνο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής. Τον Ιανουάριο του 1934 ο Πρέσβης έγινε δεκτός από τον Γερμανό Υπουργό και συζήτησαν θέματα γενικού ενδιαφέροντος. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης ο Γκαίρινγκ εκφράστηκε με θαυμασμό για τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό, αν και όπως πίστευε ελάχιστα πολιτιστικά κατάλοιπα συνέδεαν πλέον τους Έλληνες με τους προγόνους τους εξαιτίας των ξένων επιδρομών. Ωστόσο προσέβλεπε στη συμμαχία της Ελλάδας στον αγώνα που θα έπρεπε να αναλάβει ο δυτικός πολιτισμός εναντίον των *σκοτεινών δυνάμεων των ασιατικών φυλών και του βάρβαρου κομμουνισμού*⁵.

Τον Μάιο του ίδιου έτους ο Γκαίρινγκ πραγματοποίησε ιδιωτικό ταξίδι επισκεπτόμενος κατά σειρά το Βελιγράδι, την Αθήνα και τη Βουδαπέστη. Παρότι η γερμανική διπλωματία σημείωνε σε όλους τους τόνους τον ιδιωτικό χαρακτήρα του, το ταξίδι αυτό συνιστούσε την πρώτη γερμανική αντίδραση απέναντι στο Σύμφωνο Βαλκανικής Συνεννόησης που είχε υπογραφεί λίγο

Times: Πόλεμος; Δεν υπάρχει πιθανότης να εκραγή εις τα Βαλκάνια. Επί δεκαετηρίδας η Ευρώπη βεβαιοί ότι τα Βαλκάνια ήσαν το κέντρον ταραχών και ανησυχιών εν τη πειρωτική Ευρώπη. Τούτο ουδέποτε ήτο αληθές, εφ' όσον τα Βαλκάνια αφήνοντο ήσυχα από τας μεγάλας δυνάμεις [...] Είναι απολύτως επάναγκες ν' αφεθούν τα Βαλκάνια ελεύθερα ξένων επιρροών, διότι, μόνον όταν αφήνονται ήσυχα, δύνανται να αντιληφθούν την επιθυμίαν των λαών των διά την ειρήνην και να συνεισφέρουν εις τας ανάγκας της ειρήνης εν Ευρώπη. Θα ήρκει μόνον να άφηναν τα Βαλκάνια ήσυχα αι Μεγάλαι Δυνάμεις και ουδέποτε θα είχομεν, έστω και σειρά ανησυχιών.

5. IAYE, 1934, φάκ. Α/11/1: Légation de Grèce Berlin, Αριθ. 158, Ραγκαβής προς Τσαλάδαρη, Βερολίνο, 19 Ιανουαρίου 1934.

νωρίτερα μεταξύ της Ελλάδας⁶, της Γιουγκοσλαβίας, της Ρουμανίας και της Τουρκίας. Η παρουσία του Γερμανού αξιωματούχου στην περιοχή κρίθηκε ότι θα μπορούσε να συμβάλει στη σύσφιξη των σχέσεων με τα κράτη που είχαν πρωταγωνιστήσει στην υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου, αν και επισήμως καταβλήθηκαν προσπάθειες να αποσυνδεθεί από πολιτικές ζυμώσεις και στοχεύσεις.

Κατά τη σύντομη παραμονή του στη γιουγκοσλαβική πρωτεύουσα (16-17.5.1934) ο Γκαίρινγκ συναντήθηκε με τον Υπουργό των Εξωτερικών Μπόγκολιουμπ Γιέφτιτς και στη συνέχεια επισκέφτηκε το γερμανικό και το γιουγκοσλαβικό νεκροταφείο. Το βράδυ παρακάθισε σε γεύμα στη γερμανική πρεσβεία, στο οποίο παρέστησαν ο Γιουγκοσλάβος ομόλογός του, εκπρόσωποι του Τύπου, του πολιτικού και επιχειρηματικού κόσμου του Βελιγραδίου, καθώς και οι πρέσβεις της Ιταλίας, της Ουγγαρίας, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας. Λίγο πριν αναχωρήσει μίλησε σε δημοσιογράφους, στους οποίους έσπευσε να διευκρινίσει ότι κατά τις επαφές του με τη γιουγκοσλαβική ηγεσία δεν είχαν συζητηθεί πολιτικά ζητήματα. Επίσης υπογράμμισε τις καλές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών και την εκατέρωθεν πρόθεση των κυβερνήσεων να ξεπεράσουν τις διαφορές και την εχθρότητα του παρελθόντος⁷.

Παρά τον ιδιωτικό χαρακτήρα της επίσκεψης και την ταυτόχρονη παρουσία στο Βελιγράδι του Ρουμάνου υπουργού των εξωτερικών, καθώς και του δημοτικού συμβουλίου του Παρισιού⁸, η γερμανική πλευρά εξέφρασε την ευαρέσκειά της για τον αντίκτυπο που είχε προκαλέσει η παρουσία του Γκαίρινγκ στο εσωτερικό της χώρας και της δημοσιότητας που είχε λάβει με την εκτενή προβολή της από τον Τύπο. Ικανοποίηση σε πολλαπλάσιο βαθμό υπήρξε και για τη θερμή υποδοχή και φιλοξενία που έτυχε ο Γερμανός επίσημος από τις γιουγκοσλαβικές αρχές, όταν μάλιστα το ίδιο διάστημα είχαν βρεθεί στο Βελιγράδι εκπρόσωποι κρατών με τα οποία η Γιουγκοσλαβία

6. Περισσότερα για τις ελληνο-γερμανικές σχέσεις στη σκιά της υπογραφής του Βαλκανικού Συμφώνου βλ. Emmanouil Zacharioudakis, *Die deutsch-griechischen Beziehungen 1933-1941. Interessengegensätze an der Peripherie Europas*, Husum: Matthiesen Verlag, 2002, σ. 33-50.

7. IAYE, 1934, φάκ. Α/11/1: Εφ. *Völkische Beobachtung*, Βερολίνο, 2 Ιουνίου 1934.

8. Αξίζει να σημειωθεί ότι εξαιτίας του γεγονότος αυτού και της επιμονής του Γκαίρινγκ να επισκεφτεί το Βελιγράδι, η γιουγκοσλαβική πλευρά περιήλθε σε δυσχερή θέση. Ο Γιουγκοσλάβος Πρέσβης στο Βερολίνο προσπάθησε να εξηγήσει στους Γερμανούς ότι εξαιτίας της ταυτόχρονης επίσκεψης του δημοτικού συμβουλίου του Παρισιού οι δρόμοι του Βελιγραδίου είχαν γεμίσει με γαλλικές σημαίες, γεγονός που ενδεχομένως θα έκανε τον Γκαίρινγκ να νιώθει «άβολα», οι αρχές είχαν στρέψει την προσοχή τους στην επίσκεψη των Γάλλων, ενώ από την άλλη πλευρά ο βασιλιάς έλειπε σε ταξίδι στο Μαυροβούνιο. Τελικά το μόνο που κατάφερε ήταν να δυσαρεστήσει τους Γερμανούς και ιδιαίτερα τον Γκαίρινγκ που δεν άκουσε με μεγάλη ευχαρίστηση την είδηση της απουσίας του Γιουγκοσλάβου βασιλιά, βλ. *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* [στο εξής PA AA], R 73123: «Aufzeichnung», Βερολίνο, 23 Μαΐου 1934.

διατηρούσε στενές πολιτικές σχέσεις. Ταυτόχρονα, όμως, οι Γερμανοί διπλωμάτες φρόντισαν να ενημερώσουν το Βερολίνο για την «κακόβουλη» και «σκόπιμη» προσπάθεια να αμφισβητηθεί η επιτυχία του ταξιδιού αυτού, η οποία εκπορευόταν από τις χώρες εκείνες που είχαν κάθε λόγο να ανησυχούν για το ενδεχόμενο της πολιτικής προσέγγισης μεταξύ της Γιουγκοσλαβίας και της νέας Γερμανίας⁹.

Στο πλαίσιο αυτό, η επίσκεψη στη γιουγκοσλαβική πρωτεύουσα βρέθηκε στο επίκεντρο του διεθνούς Τύπου που απέδωσε σε αυτήν πολιτικό χαρακτήρα, διαβλέποντας αλλαγή στην έως τότε εξωτερική πολιτική της Γιουγκοσλαβίας. Αυτό προκάλεσε τη δυσφορία του Βελιγραδίου που όμως φάνηκε διατεθειμένο να προσεγγίσει τη γερμανική πλευρά. Ενδεικτική του κλίματος ήταν η στάση της εφημερίδας *Politika* που στο άρθρο της «Μηχανορραφίες γύρω από τη διέλευση του Γκαίρινγκ από το Βελιγράδι» καταδίκασε τις «μηχανορραφίες» του ξένου Τύπου, εξήρε τις άριστες σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών και ειδικότερα τη θέση της Γερμανίας στο ζήτημα της αναγνώρισης των γιουγκοσλαβικών συνόρων και επεσήμανε ότι η υπογραφή της γερμανο-γιουγκοσλαβικής εμπορικής σύμβασης αποτελούσε έμπρακτη απόδειξη της μεταξύ τους συνεργασίας¹⁰.

Σύμφωνα με πληροφορίες της ελληνικής πλευράς, η υπογραφή της εμπορικής σύμβασης μεταξύ Γερμανίας και Γιουγκοσλαβίας, όπως και η προηγηθείσα μεταξύ Γερμανίας και Ουγγαρίας, αποτελούσαν τη γερμανική απάντηση σε ανάλογες πρωτοβουλίες της Ιταλίας. Απέναντι δε στην προώθηση μιας λύσης του αυστριακού ζητήματος από την Ιταλία, εικαζόταν ότι το Βελιγράδι θα προτιμούσε τη γερμανική. Τονίζόταν μάλιστα χαρακτηριστικά ότι αυτός ο οικονομικός προσεταιρισμός της Γιουγκοσλαβίας δεν ήταν άσχετος με την πολιτική, καθώς η καταναλωτική δύναμη του γερμανικού παράγοντα ήταν δυνατό να επιδράσει και επί των πολιτικών ζητημάτων¹¹.

Δεύτερος σταθμός στην περιοδεία του Γκαίρινγκ ήταν η Αθήνα (17-24.5.1934), όπου και βρέθηκε φιλοξενούμενος της ελληνικής κυβέρνησης. Στην ελληνική πρωτεύουσα έγινε δεκτός από τον Πρωθυπουργό Παναγή Τσαλδάρη και τον Υπουργό των Εξωτερικών Δημήτριο Μάξιμο, ενώ συναντήθηκε και με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Αλέξανδρο Ζαΐμη. Μεταξύ

9. ΡΑ ΑΑ, R 73123: Γερμανική Πρεσβεία προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, Αριθ. 1075/34, Βελιγράδι, 24 Μαΐου 1934.

10. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/3/7/1: Ελληνική Πρεσβεία προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Περί επισκέψεως κ. Γκέρινγκ», Αριθ. 1006, Βελιγράδι, 22 Μαΐου 1934. Επίσης, ΡΑ ΑΑ, R 73123: Γερμανική Πρεσβεία προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, Αριθ. 1075/34, Βελιγράδι, 24 Μαΐου 1934, όπου συνημμένο το άρθρο της *Politika*.

11. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: «Κίνησις μεταξύ Βερολίνου και Βελιγραδίου οικονομικής φύσεως», Αριθ. 361, Βαρσοβία, 18 Ιουνίου 1934.

των δύο πλευρών συζητήθηκαν, εκτός των άλλων, και οι εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις των δύο χωρών. Στην κατ' ιδίαν συνάντησή του με τον Μάξιμο, ο Γκαίρινγκ μετέφερε την επιθυμία της γερμανικής πλευράς να συμβάλουν τα δύο κράτη, μέσω των επαφών των πολιτικών ηγεσιών τους, στην αναστροφή του κλίματος που είχαν δημιουργήσει οι λανθασμένες απόψεις διαφόρων πλευρών αναφορικά με τη νέα Γερμανία, καθώς και τη γερμανική πρόθεση να απεμπλακεί από τις οποιοσδήποτε έως τότε συμμαχίες και ομαδοποιήσεις που είχαν επιβάλει οι Μεγάλες Δυνάμεις στη Βαλκανική και να οικοδομήσει φιλικές σχέσεις με κάθε μία ξεχωριστά από τις βαλκανικές χώρες¹².

Μετά την ολοκλήρωση των επαφών με την ελληνική πολιτική ηγεσία ο Γερμανός επίσημος και η συνοδεία του αφιέρωσαν το υπόλοιπο διάστημα για την ξενάγηση σε αρχαιολογικούς χώρους, την επίσκεψη σε διάφορες περιοχές εντός και εκτός της Αττικής και την παρακολούθηση διαφόρων εκδηλώσεων. Αρχικά επισκέφτηκαν την Ακρόπολη και παραβρέθηκαν στη διοργανωθείσα ολυμπιακή γιορτή στο Καλλιμάρμαρο Στάδιο. Στις 18 Μαΐου, ο Γκαίρινγκ παρέστη και μίλησε σε συγκέντρωση μελών της γερμανικής παροικίας και στη συνέχεια αναχώρησε για ταξίδι αναψυχής στους Δελφούς και την Πελοπόννησο¹³.

Πέρα από τους πραγματικούς διπλωματικούς στόχους, το ταξίδι στην Ελλάδα έτυχε της κατάλληλης προπαγανδιστικής εκμετάλλευσης από το Βερολίνο. Όπως σημείωνε το δημοσιογραφικό όργανο του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος *Völkische Beobachtung*, τη στιγμή της εισόδου του Γκαίρινγκ στο Καλλιμάρμαρο *πάντες οι θεατές, ανερχόμενοι εις δεκάδας χιλιάδων ηγήθησαν αμέσως και εξητωκραύγαζον ζωηρώς τους αντιπροσώπους της νέας Γερμανίας, υπεδέχθησαν δε αυτούς μετ' εγκαρδιότητος μετ' ης ουδένα ξένων των θα ηδύναντο να υποδεχθούν [...] Παντού ο κ. Γκαίρινγκ και η ακολουθία του εγένοντο δεκτοί με ζητωκραυγές υπέρ του Χίτλερ*¹⁴.

Λίγο πριν αναχωρήσει από την Αθήνα και μιλώντας προς τους δημοσιογράφους ο Γκαίρινγκ σημείωσε ότι το ταξίδι είχε μοναδικό σκοπό τη γνω-

12. PA AA, R 72614: Γερμανική Πρεσβεία προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, «Besuch des Ministerpräsidenten Göring in Athen», Αριθ. II D, Αθήνα, 25 Μαΐου 1934.

13. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: Υπουργείο Εξωτερικών, Διεύθυνση Τύπου, Αριθ. 23593 Δ/5, «Περί του εις Ελλάδα ταξειδίου του κ. Γκαίρινγκ», Αθήνα, 12 Ιουνίου 1934. Επίσης, PA AA, R 72614: Γερμανική Πρεσβεία προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, Αριθ. II D, Αθήνα, 25 Μαΐου 1934. Περισσότερα για την ομιλία του Γκαίρινγκ προς τα μέλη της γερμανικής παροικίας των Αθηνών βλ. PA AA, R 72614: *Griechische Post* [Deutsches Nachrichtenblatt in Griechenland], Αθήνα, 23 Μαΐου 1934.

14. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: Υπουργείο Εξωτερικών, «Περί του εις Ελλάδα ταξειδίου του κ. Γκαίρινγκ», Αθήνα, 12 Ιουνίου 1934.

ριμία του με την ελληνική φύση. Παράλληλα τοποθετήθηκε αναφορικά με τη γερμανική στάση απέναντι στο συναφθέν Βαλκανικό Σύμφωνο, υπογραμμίζοντας ότι η Γερμανία επιδοκίμαζε κάθε προσπάθεια για τη διασφάλιση της ειρήνης, αρκεί η προσπάθεια αυτή να μην έθιγε τα συμφέροντα άλλων κρατών. Ωστόσο απέφυγε να απαντήσει στο ερώτημα εάν κινδύνευε η ειρήνη, αφήνοντας να εννοηθεί ότι η Γερμανία έθετε τις δικές της προϋποθέσεις για την αποτροπή της προσφυγής στα όπλα¹⁵.

Μετά την επιστροφή στο Βερολίνο και σε συνέντευξή του στη *Völkische Beobachtung*, βεβαίωσε για τις άριστες εντυπώσεις που είχε αποκομίσει κατά την παραμονή του στην Αθήνα και εξέφρασε την πεποίθησή του ότι οι καλές σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Γερμανίας θα ενισχύονταν μετά την επίσκεψη αυτή ακόμα περισσότερο¹⁶. Απέναντι δε στον Πρόεσβη Ραγκαβή εκφράστηκε με ακόμη θερμοτέρα λόγια τονίζοντας:

Εγνώριζον ότι εν Ελλάδι συμπαθώς διέκειντο προς την Γερμανίαν αλλά τα όσα είδον, τα όσα ήκουσα, τα όσα ησθάνθην υπερέβησαν πάσαν προσδοκίαν. Απεκόμισα εν τη ωραία χώρα σας την βαθυτέραν εντύπωσιν της ζωής μου. Τοιαύτην φιλοξενίαν, τοιούτον αυθόρμητον και ανιδιοτελή ενθουσιασμόν εις τας πόλεις, εις τα χωρία, εις τους κάμπους, παντού όπου διήλθον, ούτε να φαντασθώ μοι ήτο δυνατόν. Η επίσκεψίς μου, καίτοι όλως ιδιωτική, υπήρξε δι' εμέ ως «όνειρον» και θα μείνη εσαεί αλησιμόνητος! Υπήρξα δ' ευτυχής ότι εγνώρισα και απέκτησα αληθείς και πολυτίμους φίλους εν τω προσώπω του κ. Τσαλδάρη και του Υπουργού των Εξωτερικών κ. Μαξίμου [...] Δύναμαι να σας βεβαιώσω ότι η επίσκεψις αυτή θα σημειώση την αφετηρίαν μιας νέας περιόδου εις τας μεταξύ των δύο χωρών σχέσεις¹⁷.

Τα πρώτα απτά αποτελέσματα της επαφής αυτής προήλθαν από πρωτοβουλίες του Γκαίρινγκ, ο οποίος φρόντισε να προστεθεί μια κλινάμαξα τρίτης θέσεως στο δρομολόγιο Βερολίνου-Αθήνας, ώστε το ταξίδι με το τρένο να καθίστατο προσιτό και για τα χαμηλά βαλάντια, ενώ υποσχέθηκε ότι σύντομα θα δρομολογούνταν ταχύτερο αεροπλάνο που θα συνέδεε αεροπορικώς τις δύο πρωτεύουσες και με ενδιάμεσο σταθμό μόνο το Βελιγράδι. Τέλος, αποδέχτηκε πρόταση του Έλληνα Πρόεσβη να δημιουργηθεί ένας «Γερμανικός Σύνδεσμος των Φίλων της Ελλάδας», ο οποίος θα ενίσχυε οικονομικά όσους

15. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 23 Μαΐου 1934.

16. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: «Περί του εις Ελλάδα ταξιδιού του κ. Γκαίρινγκ», 12 Ιουνίου 1934.

17. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: *Légation de Grèce Berlin*, Αριθ. 1452, Ραγκαβής προς Τσαλδάρη, «Επίσκεψις παρά Πρωθυπουργώ Πρωσίας κ. Goering», Βερολίνο, 31 Μαΐου 1934.

ήθελαν να επισκεφτούν τη Γερμανία, αναλαμβάνοντας ο ίδιος επίτιμος πρόεδρος του¹⁸.

Ωστόσο η επίσκεψη του Γκαίρινγκ στην Ελλάδα δεν ήταν τόσο ειδυλλιακή όσο είχε περιγραφεί. Τον Ιανουάριο του 1934 έφτασε στο Υπουργείο των Εξωτερικών ρηματική διακοίνωση της γερμανικής Πρεσβείας με την οποία διαμαρτυρόταν για την ελεύθερη διάθεση σε βιβλιοπωλεία των Αθηνών του βιβλίου *Καστανή Βίβλος* που εμφάνιζε στο εξώφυλλο τον Γκαίρινγκ σε στάση *θηριώδη και λίαν υβριστική*, ενώ γενικά περιείχε συκοφαντίες και ύβρεις κατά της γερμανικής κυβέρνησης και του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος¹⁹. Τον Μάιο, με μια δεύτερη ρηματική διακοίνωση, κατά τη διάρκεια δηλαδή της παραμονής του Γκαίρινγκ στην Αθήνα, η πρεσβεία κατήγγειλε ότι η γερμανική εκκλησία επί της οδού Σίνα είχε γίνει στόχος επίθεσης αγνώστων, προφανώς κομμουνιστών, οι οποίοι είχαν βάψει τους τοίχους της με ερυθρά μελάνη²⁰.

Γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους, ο Γερμανός Πρέσβης είχε προσπαθήσει να αποτρέψει τη βόλτα του Γκαίρινγκ στους δρόμους της Αθήνας, κρίνοντας ότι τα μέτρα ασφαλείας δεν ήταν επαρκή μπροστά στους κινδύνους που έκρυβε η παρουσία *και άλλων ξένων στοιχείων εκτός από τους πολυάριθμους κομμουνιστές στην Ελλάδα*²¹. Άλλωστε το ζήτημα αυτό είχε την ευκαιρία να το θίξει ο ίδιος ο Γκαίρινγκ κατά τη διάρκεια των συζητήσεων του με τον Τσαλδάρη, προειδοποιώντας για την απειλή που συνιστούσε στην Ελλάδα ο κομμουνισμός, ενώ δεν παρέλειψε να συμβουλεύσει ταυτόχρονα την ελληνική πλευρά για την ανάγκη της άμεσης λήψης μέτρων άμυνας ενάντια στον κίνδυνο αυτό²².

Τελευταίος σταθμός της περιοδείας του Γκαίρινγκ ήταν η Ουγγαρία και η Βουδαπέστη. Για το ταξίδι αυτό η γερμανική πλευρά ενημερώθηκε ότι επιθυμία του Ούγγρου Πρωθυπουργού Γκόμπος ήταν να κρατηθεί μυστικό μέχρι την τελευταία στιγμή και να μη διαρρεύσει τίποτε στον Τύπο. Τη δεδομένη χρονική στιγμή η άφιξη του Γερμανού επισήμου χαιρετίστηκε με ιδιαίτερο ενθουσιασμό στη Βουδαπέστη, καθώς η προηγηθείσα επίσκεψη στο Βελιγράδι είχε δυσαρεστήσει την ουγγρική κυβέρνηση και είχε συνοδευτεί από αρνητικά

18. Στο ίδιο.

19. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: Υπουργείο Εξωτερικών προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Αριθ. 1156, Αθήνα, 13 Ιανουαρίου 1934.

20. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: Υπουργείο Εξωτερικών προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Αριθ. 4408, Αθήνα, 5 Μαΐου 1934 κ.α.

21. ΡΑ ΑΑ, R 72614: Γερμανική Πρεσβεία προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, Αριθ. Π D, Αθήνα, 25 Μαΐου 1934.

22. Στο ίδιο.

σχόλια στον Τύπο της χώρας²³.

Κατά τα άλλα, το πρόγραμμα περιλάμβανε επαφές με την ουγγρική ηγεσία και τις συνήθειες εκδηλώσεις εθιμοτυπίας. Ωστόσο η εφημερίδα *Buda-pest Hirlap*, σε σχόλιό της για την επίσκεψη, άφησε να διαφανούν όσα ένωσαν τους δύο μεγάλους ηττημένους του τελευταίου πολέμου: *Ο κ. Hertmann Göging επισκέπτεται σήμερα την Βουδαπέστην ως ιδιώτης, αλλά νομίζομεν ότι δεν απατώμεθα αποδίδοντες την επίσκεψιν ου μόνον εις το ενδιαφέρον του εξέχοντος πολιτικού ανδρός διά την Βουδαπέστην, αλλά και εις την συμπάθειαν ην δεικνύει η νέα Γερμανία προς την κερματισθείσαν Ουγγαρίαν*²⁴.

Η επαναδραστηριοποίηση της Γερμανίας στον χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης αντιμετωπίστηκε με καχυποψία από μερίδα του διεθνούς Τύπου που διείδε πίσω από τις διακηρύξεις περί αγαθών προθέσεων την επιδίωξη σύναψης πολιτικών συμμαχιών με σκοπό την απόσπαση των βαλκανικών χωρών από την επιρροή της Γαλλίας και την πρόσδεσή τους στο γερμανικό άρμα. Ενδεικτικά ήταν άλλωστε τα σχόλια του ανταποκριτή της *Pravda* στο Βερολίνο, ο οποίος έσπευσε να προεξοφλήσει την αποτυχία της πολιτικής αυτής στα Βαλκάνια:

Αι προσπάθειαι της Γερμανίας όπως κατακτήσας συμπαθείας της Ελλάδος δεν κατέληξαν εις ευχάριστα αποτελέσματα. Ο Γερμανικός Τύπος αποσιωπά το γεγονός ότι η εν Αθήναις δεξίωσις του Γκαίρινγκ δεν εξήλθε του πλαισίου τυπικής επισήμου υποδοχής και ότι εις απάντησιν της συγκροτηθείσας εν τη ελληνική πρωτενούση τιμητικής υπέρ του Γερμανού απεσταλμένου διαδηλώσεως των εθνικοσοσιαλιστών, ωργανώθη και αντιγερμανική διαδήλωσις. Εν γένει η γερμανική πολιτική εις τα Βαλκάνια υφίσταται την μίαν αποτυχίαν κατόπιν της άλλης. Δεν εδικαιώθησαν αι ελπίδαι των Εθνικοσοσιαλιστών εν σχέση προς το φασιστικόν κίνημα της Βουλγαρίας. Η εγκαθιδρυθείσα εν Σόφια δικτατορία, όσον αφορά μεν τα εσωτερικά ζητήματα, ακολουθεί προφανώς το Ιταλικόν υπόδειγμα του φασισμού, εις δε την εξωτερικήν πολιτικήν προσανατολίζεται προς την Γαλλίαν. Προκειμένου δε διά την Γιουγκοσλαυίαν, η στάσις των επισήμων κύκλων απέναντι του Γερμανού επισκέπτου παν άλλο ή ένδειξιν εγκαρδιότητος εσήμαινεν. Ούτω, ως αγγέλλει η «Ράιχσποστ» της Βιέννης, τα μέλη της Γιουγκο-

23. PA AA, R 73123: «Aufzeichnung», Βερολίνο, 23 Μαΐου 1934.

24. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: Légation de la République Hellénique à Budapest, Σισλιάνος προς Υπουργείο Εξωτερικών, «Επίσκεψις του Πρωθυπουργού της Πρωσσίας κ. Göging ενάυθα», Αριθ. 347, Βουδαπέστη, 28 Μαΐου 1934.

ολανδικής κυβέρνησεως και οι λοιποί επίσημοι δεν παρέστησαν εις το οργανωθέν προς τιμήν του εν Βελιγραδίω ευρισκομένου Γκαίρινγκ πρόγευμα εν τη Γερμανική Πρεσβεία, αλλά μετέβησαν εις την ορισθείσαν εν τη Γαλλική Πρεσβεία δεξίωσιν [...] Τα Βαλκάνια έδειξαν απέναντι του Γερμανού αντιπροσώπου τοιαύτην στάσιν οίαν και τα άλλα κράτη της Κεντρικής Ευρώπης²⁵.

Οι δραματικές εξελίξεις, με τη δολοφονία του βασιλιά Αλεξάνδρου στη Μασσαλία τον Οκτώβριο του 1934, παρείχαν στον Γκαίρινγκ την ευκαιρία να επανέλθει στη γιουγκοσλαβική πρωτεύουσα, αυτή τη φορά ως επίσημος απεσταλμένος του Ράιχ στην τελετή ταφής του δολοφονηθέντος μονάρχη. Η παρουσία του έδωσε ακόμη μία φορά λαβή για σχόλια από διπλωματικούς κύκλους, καθώς θεωρήθηκε ότι η Γερμανία επεδίωξε να κάνει πολιτική με αφορμή το γεγονός αυτό. Σύμφωνα με πληροφορίες της ελληνικής πρεσβείας, το Λονδίνο εμφανιζόταν δυσαρεστημένο από τις πολιτικές και προπαγανδιστικές ενέργειες του Γκαίρινγκ και ιδιαίτερα από την ενέργειά του να μιλήσει ενώπιον 80 περίπου βουλευτών στη Σκουπτσίνα για την ανάγκη σύναψης εμπορικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, αφήνοντας ταυτόχρονα αιχμές εναντίον της Γαλλίας και της Ιταλίας. Το γεγονός μάλιστα ότι κατά τη διάρκεια της ομιλίας του διακόπηκε αρκετές φορές από βουλευτές που ήθελαν με αυτόν τον τρόπο να εκφράσουν την άποψή τους για την ανάγκη σύναψης και πολιτικών σχέσεων, αποδείκνυε ότι τα τελευταία γεγονότα, ιδίως η αδυναμία της γαλλικής αστυνομίας να προστατεύσει τον Γιουγκοσλάβο βασιλιά, είχαν ως αποτέλεσμα να αναθαρρήσουν οι γερμανόφιλοι κύκλοι εντός της χώρας²⁶.

Σε συνάντηση μεταξύ του Γκαίρινγκ και του Γιουγκοσλάβου Πρέσβη στο Βερολίνο λίγες ημέρες αργότερα, ο πρώτος εξέφρασε την επιθυμία σύναψης στενότερων σχέσεων και την πρόθεσή του να επισκεφτεί ξανά τον επόμενο χρόνο το Βελιγράδι. Επίσης, μετέφερε *τας αυτάς φιλικάς διαθέσεις και τάσεις προσεγγίσεως προς την Γιουγκοσλαβίαν* του ίδιου του Χίτλερ²⁷. Από την πλευρά του ο Πρέσβης, μεταφέροντας τις θέσεις της κυβέρνησής του, *απήντησεν ότι η Γιουγκοσλαβία ποθεί την διατήρησιν εξ ίσου αγαθών σχέσεων προς την Γερμανίαν ως και προς τα Κράτη της Μικράς Συνεννοήσεως και της Γαλλίας, ελπίζει ότι θα καταστή δυνατή η αποκατάστασις ομοίων σχέσεων*

25. ΙΑΥΕ, 1934, φάκ. Α/11/1: Υπουργείο Εξωτερικών, «Ο Σοβιετικός Τύπος διά το ταξείδιον του Γκαίρινγκ εις Ελλάδα».

26. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Κακλαμάνος προς τον Υπουργό Εξωτερικών, Αριθ. 2514/Στ/34, Λονδίνο, 19 Οκτωβρίου 1934.

27. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Πρεσβεία Βερολίνου, Ραγκαβής προς τον Υπουργό Εξωτερικών, Αριθ. 2966, Βερολίνο, 27 Οκτωβρίου 1934.

προς την γείτονα Ιταλίαν²⁸.

Πράγματι, η Γερμανία δεν ήταν διατεθειμένη να αφήσει ανεκμετάλλευτη την ιδιαίτερα θετική –για την ίδια– συγκυρία μετά τη δολοφονία του Αλεξάνδρου, προσδοκώντας να αποκομίσει μελλοντικά σημαντικά πολιτικά οφέλη από το αρνητικό κλίμα που είχε διαμορφωθεί στο εσωτερικό της Γιουγκοσλαβίας σε βάρος της Γαλλίας. Η παρουσία του Γκαίρινγκ κατέγραφε ήδη στο ενεργητικό της ένα αξιοσημείωτο κλίμα γερμανοφιλίας μεταξύ της κοινής γνώμης, του πολιτικού κόσμου και των κυβερνητικών κύκλων. Το Βερολίνο δεν έτρεφε αυταπάτες για την πρόθεση της Γαλλίας να αποκαταστήσει την πληγείσα εικόνα της στη Γιουγκοσλαβία, επιδιώκοντας ταυτόχρονα να δυναμιτίσει τις γερμανο-γιουγκοσλαβικές σχέσεις. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο αποφάσισε επί του παρόντος να περιοριστεί στη σύσφιξη των οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων με το Βελιγράδι και να αναμένει με υπομονή να ωριμάσει ο σπόρος που είχε καλλιεργηθεί μετά τα γεγονότα της Μασσαλίας, προσδοκώντας τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της χώρας με βάση τη διαμορφούμενη, φιλική προς τη Γερμανία, στάση της κοινής γνώμης²⁹.

Τα ταξίδια του Γκαίρινγκ στα Βαλκάνια μέσα στο 1934 αποτελούσαν τους μέχρι τότε πυλώνες μίας νέας, όπως εμφανιζόταν από τη γερμανική πλευρά, πολιτικής που αποσκοπούσε στη σύναψη σχέσεων ισοτιμίας με τα κράτη της περιοχής, με σεβασμό στην εδαφική τους ακεραιότητα. Τα δημοσιεύματα του γερμανικού Τύπου ήταν πλήρως ευθυγραμμισμένα με τις παραπάνω διακηρυγμένες προθέσεις της ηγεσίας: *Γερμανία και Βαλκάνια. Οι λέξεις αυτές δεν σημαίνουν σχέσιν αφέντου και δούλου αλλά κοινήν δράσιν ισοτίμων χωρών και λαών προς εξυπηρέτησιν της ευρωπαϊκής ειρήνης*³⁰.

Οι κυβερνήσεις όμως των βαλκανικών κρατών, που είχαν βρεθεί στο επίκεντρο του γερμανικού ενδιαφέροντος, έβλεπαν με επιφύλαξη τις πρωτοβουλίες αυτές, καθώς οι όποιες πολιτικές δεσμεύσεις προς τη Γερμανία θα σήμαιναν ταυτόχρονα αλλαγή προσανατολισμού στην έως τότε ασκούμενη εξωτερική τους πολιτική. Το επόμενο διάστημα οι σχέσεις με τη Γαλλία και οι δεσμεύσεις που απέρρεαν από την ένταξη σε τοπικούς συνασπισμούς, όπως ήταν η Μικρή Συνεννόηση και το Βαλκανικό Σύμφωνο, επρόκειτο να δοκιμαστούν από τις κινήσεις της γερμανικής διπλωματίας.

Κατά τη διάρκεια του 1935 ένα ακόμη βαλκανικό ταξίδι του Γκαίρινγκ

28. Στο ίδιο.

29. ΡΑ ΑΑ, R 73123: Γερμανική Πρεσβεία προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, Αριθ. 2284/34, Βελιγράδι, 22 Οκτωβρίου 1934.

30. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/11/2: Υπουργείο Εξωτερικών, «Η Γερμανική πολιτική εις τα Βαλκάνια», Αθήνα, 5 Ιανουαρίου 1935.

προκάλεσε έντονη κινητικότητα σε διπλωματικό επίπεδο. Αυτή τη φορά το βαλκανικό γαμήλιο ταξίδι του Γκαίρινγκ ήταν προγραμματισμένο για τα τέλη Μαΐου· εκτός της συζύγου του τον Πρώσο Πρωθυπουργό θα συνόδευαν μέλη του υπουργικού του συμβουλίου και ο Πρίγκιπας Φίλιππος της Έσσης. Επρόκειτο με άλλα λόγια για τον «μήνα του μέλιτος» για το νεόνυμφο ζεύγος, που όμως δεν στερούνταν πολιτικής σημασίας. Σε αυτό άλλωστε είχε συμβάλει δεόντως ο ίδιος ο Γκαίρινγκ, φροντίζοντας να διασπείρει φήμες ότι ο Χίτλερ τού είχε αναθέσει πολιτική αποστολή. Η άποψη της ελληνικής Πρεσβείας στο Βερολίνο ήταν πως η φημολογούμενη διπλωματική αποστολή θα έπρεπε να αποδοθεί εν πολλοίς εις γνωστήν αδυναμίαν ημετέρου επισκέπτου προς επιδείξεις και θόρυβον περί πρόσωπόν του και θα περιορισθή κατά πάσαν πιθανότητα εις γενικότητας και βολιδοσκοπήσεις μόνον³¹.

Αν και αρχικά στο πρόγραμμα του Γκαίρινγκ περιλαμβανόταν και η Αθήνα, τελικά το ταξίδι αυτό αναβλήθηκε για εύθετο χρόνο, μάλλον προς ανακούφιση της ελληνικής κυβέρνησης που είχε εγκαίρως επισημάνει στον Γερμανό επίσημο ότι η επίσκεψή του θα συνέπιπτε με τις προγραμματισμένες εκλογές³². Ωστόσο, το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών παρακολούθησε με προσοχή τις εξελίξεις στο ζήτημα αυτό, καθώς στους σταθμούς του ταξιδιού περιλαμβάνονταν, εκτός της Βουδαπέστης, το Βελιγράδι και η Σόφια. Σε εμπιστευτική αναφορά του προς τις Πρεσβείες του Παρισιού, του Λονδίνου, της Ρώμης, του Βελιγραδίου, του Βουκουρεστίου, της Άγκυρας και της Βουδαπέστης προέβη μεταξύ των άλλων στις ακόλουθες πολύ ενδιαφέρουσες κρίσεις για τους στόχους της γερμανικής πολιτικής στην περιοχή:

Καίτοι εκ Γερμανίας επιμόνως ετονίσθη ο απολύτως ιδιωτικός χαρακτήρ του ταξιδιού του κ. Goering, τα ανωτέρω στοιχεία ολίγας αμφιβολίας αφήνουν περί του ότι τούτο δεν απέβλεπεν εις απώτερόν τινα σκοπόν. Ασχέτως του ότι δεν είναι πιθανόν η Βουλγαρική Κυβέρνησις έχουσα υπ' όψιν της την σημερινήν αβεβαίαν κατάστασιν εν Ευρώπη, να έσπευσε από τούδε να αναλάβη συγκεκριμένας υποχρεώσεις προς τους Γερμανούς, νομιζομεν γενικώς ότι θα ήτο πως δύσκολον να λησμονηθή εν τη προκειμένη περιπτώσει το ενδιαφέρον όπερ αδιαλείπτως η Γερμανική Κυβέρνησις επιδεικνύει προς τα βαλκανικά πράγματα και η σοβαρά απασχόλησις ην δι' αυτήν δημιουργεί τόσον η Μικρά Συνεννόησις όσον και η από της συνάψεως του Βαλκανικού Συμφώνου

31. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Κρυπτογραφικό έγγραφο Κύρου προς Τσαλάρη, Αριθ. 4025, Βερολίνο, 16 Μαΐου 1935.

32. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Κύρου προς Τσαλάρη, «Περί ταξιδιού κ. Göting», Αριθ. 1445, Βερολίνο, 15 Μαΐου 1935 κ.α.

δημιουργηθείσα νέα κατάσταση. Θα ήτο βεβαίως πρόωρον να είπη τις ότι η γερμανική πολιτική ενεργεί ήδη αμέσως προς εξασθένηση των δύο συνασπισμών της νοτιοανατολικής Ευρώπης, η προθυμία όμως μεθ' ης η Γερμανική Κυβέρνησις προβαίνει εις οικονομικάς παραχωρήσεις προς τα αποτελούντα αυτούς κράτη (Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία) ίνα, προφανώς, εξασφαλίση επί του οικονομικού πεδίου δεσμούς οίτινες θα ήτο δυνατόν εν καταλήλλω στιγμή να χρησιμεύσωσιν αυτή, δεν είναι παρά προς ενίσχυσιν της σκέψεως ότι η γερμανική πολιτική αποβλέπει εις την επέκτασιν της επιρροής της προς νότον κατά το παλαιόν άλλωστε γερμανικόν σχέδιον. Επομένως, η επίσκεψις του στρατηγού Goering εις Σόφιαν και η επικειμένη μετάβασις του εις Βελιγράδιον δεν δύναται να θεωρηθή ως ευρισκομένη έξω του κύκλου των επιδιώξεων της γερμανικής πολιτικής και, ως εικός, από της απόψεως αυτής ιδιαιτέρως ενδιαφέρει ημάς³³.

Για τους ανταποκριτές των αγγλικών εφημερίδων στην Ευρώπη δεν χωρούσε καμία αμφιβολία ότι το γαμήλιο ταξίδι είχε μέγιστη πολιτική σημασία. Σημείωναν μάλιστα ότι οι χώρες που είχαν επιλεγεί, θεωρούνταν από το Βερολίνο ως υποκείμενες στη γερμανική πολιτική και μελλοντικώς υποψήφιες να ενταχτούν στη γερμανική σφαίρα επιρροής. Ιδιαίτερα ο ανταποκριτής των *Times* στη Βιέννη υπογράμμισε ότι η Ουγγαρία και η Βουλγαρία βρίσκονταν πιο κοντά στη Γερμανία ως κατεξοχήν αναθεωρητικές χώρες. Αντίθετα θεωρούσε ότι η Γιουγκοσλαβία αντετίθετο σθεναρά σε κάθε αναθεώρηση των συνόρων και γι' αυτό η γερμανική διπλωματία δεν θα είχε καθόλου εύκολο έργο στην προσπάθειά της να δημιουργήσει έναν άξονα με τις χώρες αυτές³⁴.

Σε αντίθεση με τα «ψυχρά» δημοσιεύματα του αγγλικού Τύπου, η ρωσική *Izvestia* σχολίασε με ιδιαίτερα καυστικό τρόπο τις γερμανικές κινήσεις και το ταξίδι του Γκαίρινγκ στη Βαλκανική. Σύμφωνα με την εφημερίδα, η γερμανική πολιτική δραστηριοποιούνταν μεθοδικά για τη διάλυση τόσο της Μικρής όσο και της Βαλκανικής Συνεννόησης, ενώ ταυτόχρονα υποστήριζε με πολιτικά ανταλλάγματα τον ουγγρικό και τον βουλγαρικό αναθεωρητισμό. Και κατέληγε: *Παντού, όπου είναι δυνατόν, ο Γερμανικός φασισμός ψηλαφεί τα ασθενή μέρη, προσπαθών να διασαλεύση την σημειουμένην συνεργασίαν των*

33. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Υπουργείο Εξωτερικών, Αριθ. 167 17/Α/11/12, Αθήνα, 3 Ιουνίου 1935.

34. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Σιμόπουλος προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Η περιοδεία του Γκαίρινγκ εις Ουγγαρίαν, Βουλγαρίαν και Γιουγκοσλαβίαν: Αγγλικά κρίσις», Αριθ. 1180/Στ/35, Λονδίνο, 30 Μαΐου 1935.

Χωρών, οι οποίες ενδιαφέρονται δια την δέσμευσιν των δυνάμεων, οι οποίαι ετοιμάζονται να ανάψουν νέαν παγκόσμιον πυρκαϊάν³⁵.

Κοινή πεποίθηση των ελληνικών διπλωματικών κύκλων ήταν ότι μια από τις βασικές επιδιώξεις του ταξιδιού του Γκαίρινγκ ήταν η εξουδετέρωση της γαλλικής επιρροής με την προσέγγιση μεταξύ της Ουγγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας, όπως επίσης και μεταξύ Βελιγραδίου και Σόφιας. Σύμφωνα πάντα με τους ίδιους κύκλους, στις διμερείς επαφές του με την ουγγρική και τη βουλγαρική κυβέρνηση, ο Γκαίρινγκ είχε συζητήσει και το ζήτημα του επανεξοπλισμού των δύο χωρών, υποσχόμενος γερμανικές οικονομικές διευκολύνσεις³⁶.

Στα τέλη Ιουνίου ο Έλληνας Πρέσβης στο Βερολίνο υπέβαλε πόρισμα στο Υπουργείο των Εξωτερικών, το οποίο βασιζόταν στις πληροφορίες που έως τότε είχαν καταφέρει να συγκεντρώσουν οι πρεσβευτές των χωρών της Μικρής και Βαλκανικής Συνεννόησης στη γερμανική πρωτεύουσα. Το πόρισμα περιείχε εν ολίγοις τις διαβεβαιώσεις των αρμοδίων της γερμανικής πλευράς ότι επρόκειτο για μια καθαρά ιδιωτική επίσκεψη χωρίς πολιτικό χαρακτήρα, ενώ ανάλογες διαβεβαιώσεις έφτασαν από το Βελιγράδι και τη Σόφια³⁷.

Σε γενικές γραμμές, η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι η Γιουγκοσλαβία δεν θα μετέβαλλε την προσανατολισμένη προς τη Γαλλία πολιτική της, αλλά ταυτόχρονα θα διατηρούσε τις επαφές της με τη Γερμανία. Αναφορικά με τη Βουλγαρία και παρά τη θερμή υποδοχή που είχε τύχει ο Γκαίρινγκ στη Σόφια από τον Βασιλιά και τον Πρωθυπουργό Τόσεφ, θα έπρεπε να θεωρείται πιθανότερο πως η πολιτική ηγεσία είχε αποφύγει να αναλάβει συγκεκριμένες δεσμεύσεις έναντι της Γερμανίας, αξιολογώντας τη ρευστότητα στο ευρωπαϊκό σκηνικό³⁸. Σε επαφές που είχε ο Έλληνας Πρέσβης στο Βελιγράδι με

35. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Στεφάνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Αριθ. 809, Μόσχα, 30 Μαΐου 1935, όπου συνημμένα άρθρο της εφημερίδας *Izvestia* με τίτλο «Το γαμήλιον ταξίδιον του κυρίου Γκαίρινγκ» της 30ης Μαΐου 1935.

36. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Légation de la République Hellénique à Budapest, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Αριθ. 445, Βουδαπέστη, 30 Μαΐου 1935 και Κοσμετάτος προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Κρυπτογραφικό έγγραφο, Αριθ. 18 389, Σόφια, 29 Μαΐου 1935.

37. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/11/2: Légation de Grèce Berlin, Αριθ. 1942, Ραγκαβής προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Ταξίδειον κ. Goering», Βερολίνο, 28 Ιουνίου 1935.

38. Ενδεικτικά, για την επίσκεψη Γκαίρινγκ στη Σόφια βλ. ΡΑ ΑΑ, R 72480: Εκθέσεις της Γερμανικής Πρεσβείας προς το Υπουργείο των Εξωτερικών, Αριθ. Α 292/35, Α 293/35, Α 297/35, Σόφια, 27, 28 Μαΐου και 5 Ιουνίου 1935. Αν και η γερμανική πλευρά είχε φροντίσει να υπογραμμίσει τον ιδιωτικό χαρακτήρα της επίσκεψης αυτής, εντούτοις δεν έκρυβε τον ενθουσιασμό της για τη μεγάλη επιτυχία της που δεν περιοριζόταν ασφαλώς «στο επίπεδο του γοήτρου». Παράλληλα, επιβεβαίωνε ότι μεταξύ του Γκαίρινγκ και του βασιλιά Μπόρις είχαν συζητηθεί εκτενώς όλα τα πολιτικά ζητήματα που αφορούσαν τις δύο χώρες. Στο πλαίσιο αυτό, η Γερμανία θεωρούσε ικανή παρακαταθήκη για το μέλλον των σχέσεων των δύο χωρών τις βουλγαρικές διαβεβαιώσεις για την προώθηση μιας «προσεκτικής και ανεξάρτητης» εξωτερικής πολιτικής.

τον Σέρβο Υφυπουργό των Εξωτερικών Πούριτς έλαβε διαβεβαιώσεις ότι η Γιουγκοσλαβική κυβέρνηση θα σεβόταν τις συναφθείσες συμμαχίες στο πλαίσιο της Μικρής Συνεννόησης και του Βαλκανικού Συμφώνου, το γεγονός δε της οικονομικής προσέγγισης με τη Γερμανία δεν σήμαινε και μεταβολή της πολιτικής της έναντι της Γαλλίας. Όσο για τη Βουλγαρία, η γνώμη του Πούριτς ήταν ότι η γειτονική χώρα ανέμενε τη στιγμή της γενικής σύρραξης για να επιλέξει τις συμμαχίες της, τασσόμενη αναμφίβολα για μια ακόμη φορά στο πλευρό της Γερμανίας³⁹.

Τα ανεπίσημα ταξίδια του Γκαίρινγκ στα Βαλκάνια τη διετία 1934-1935 διαδέχτηκαν το επόμενο διάστημα οι επίσημες επαφές που ήρθαν να καταδείξουν την ανάμιξη και τον ρόλο που φιλοδοξούσε να διαδραματίσει η Γερμανία στην περιοχή. Με το σύνθημα «τα Βαλκάνια στους Βαλκανικούς λαούς» οι επισκέψεις του Υπουργού της Οικονομίας Γιάλμαρ Σαχτ το 1936 και του Υπουργού των Εξωτερικών Κωνσταντίν Φράιχερ φον Νόουρατ το 1937, αλλά και άλλων επισήμων του Γ΄ Ράιχ, στο Βελιγράδι, τη Σόφια, τη Βουδαπέστη, αλλά και την Αθήνα, επεδίωξαν να ενισχύσουν την επιρροή της Γερμανίας σε πολιτικό και πρωτίστως οικονομικό επίπεδο. Ιδίως η οικονομική διείσδυση, μέσω της σύναψης συμφωνιών «κλήριγκ» με τα κατεξοχόν αγροτικά βαλκανικά κράτη, κατέστη το σημαντικότερο όπλο στα χέρια της ναζιστικής Γερμανίας προτού επιχειρήσει να τα καθυποτάξει πολιτικά και στρατιωτικά⁴⁰.

Έκτοτε, οι ενδοβαλκανικές εξελίξεις συνδυάστηκαν με τη σταδιακή αποδυνάμωση του συστήματος της περιφερειακής συνεργασίας, στο οποίο μέχρι τότε είχαν αναζητήσει την ασφάλειά τους. Στη Ρουμανία η αντικατάσταση του εμπνευστή του Βαλκανικού Συμφώνου Υπουργού Εξωτερικών Νικολάι Τιτουλέσκου και η επιβολή της δικτατορίας από τον Βασιλιά Κάρολο έφεραν ακόμα πιο κοντά τη χώρα στο Βερολίνο. Η εκτέλεση του Κορνήλιου Ζελέα Κοντρεάνου και των οπαδών του δεν ήταν δυνατό να ανακόψει τον προσανατολισμό προς το Γ΄ Ράιχ, γεγονός που επισημοποιήθηκε, με τον πιο τραγικό τρόπο για την εθνική ανεξαρτησία της, με την υπογραφή του γερμανο-ρουμανικού οικονομικού συμφώνου που μετέβαλλε στην ουσία τη Ρουμανία σε γερμανικό προτεκτοράτο. Το αποικιακού τύπου σύμφωνο και η μετατροπή της σε οικονομικό δορυφόρο του Ράιχ ήταν αποτέλεσμα των ισχυρών πιέσεων

39. ΙΑΥΕ, 1935, φάκ. Α/13/2/4: Μελάς προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Περί επισκέψεως Στρατηγού Göring», Αριθ. 1128, Βελιγράδι, 6 Ιουνίου 1935.

40. Για τη γερμανική οικονομική πολιτική απέναντι στα βαλκανικά κράτη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 βλ. ενδεικτικά Dilek Barlas, «Germany's Economic Policy Towards the Balkan Countries in the 1930s. A Case of Great Power Pursuit of Domination in the Peninsula», *Turkish Review of Balkan Studies* 2 (1994/1995) 135-145.

και της δυσχερούς θέσης στην οποία είχε βρεθεί η χώρα μετά τον διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας και την κατάρρευση της Μικρής Συνεννόησης, με δεδομένη την πιστή έως τότε τήρηση της πολιτικής κατευνασμού από την πλευρά των δυτικών δημοκρατιών.

Στη Γιουγκοσλαβία η πολιτική του Πρωθυπουργού Μίλαν Στογιαντίνοβιτς οδήγησε σταδιακά σε αλλαγή του διπλωματικού προσανατολισμού του Βελιγραδίου. Η υπογραφή των δύο συμφώνων με τη Βουλγαρία και την Ιταλία το 1937 κλόνισε σοβαρά το κύρος του Βαλκανικού Συμφώνου, ενώ η σημειούμενη σύσφιξη των σχέσεων με τη Γερμανία αποτυπώθηκε στη στάση του Βελιγραδίου έναντι του ζητήματος της προσάρτησης της Αυστρίας (Anschluss). Περιγράφοντας γλαφυρά την πολιτική αυτή της εξισορρόπησης των εξωτερικών σχέσεων, ο Έλληνας Πρέσβης στο Βελιγράδι επεσήμαινε ταυτόχρονα τους κινδύνους που έκρυβε η έλξη του Σέρβου Πρωθυπουργού προς τη «χιτλερική δυναμικότητα»: *Θα διατηρήσωσιν οι Γιουγκοσλαβίοι πλοηγοί την ελευθερίαν των ελιγμών ή θα κινδυνεύση το γιουγκοσλαβικόν σκάφος να καταποντισθή εις τον Ωκεανόν του θριαμβεύοντος Γερμανισμού*;⁴¹.

Αναφορικά με τη Βουλγαρία, η πρόσδεσή της στο άρμα της ισχυρής γερμανικής οικονομίας, τόσο στον τομέα των εμπορικών συναλλαγών όσο και στην προμήθεια στρατιωτικού υλικού, ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τις αναθεωρητικές της επιδιώξεις. Επιδιώξεις που δεν εξέλειπαν ακόμα και μετά την υπογραφή του συμφώνου της 31ης Ιουνίου 1938 μεταξύ της Βουλγαρίας και των κρατών της Βαλκανικής Συνεννόησης, με το οποίο καταργούνταν οι διατάξεις της Συνθήκης του Νεϊγύ για τον αφοπλισμό των στρατιωτικών δυνάμεών της. Ο βουλγαρικός αναθεωρητισμός συνέχισε να υποθάλλεται από τη γερμανική διπλωματία, η οποία σε κάθε ευκαιρία δεν παρέλειπε να εκφράσει την κατανόσή της για τον εδαφικό ακρωτηριασμό που είχε υποστεί η χώρα εξαιτίας της Συνθήκης του Νεϊγύ. [...] *Όσον αφορά την εξωτερικήν πολιτικήν της Βουλγαρίας αυτή συνεβάδιζε παραλλήλως και αυτομάτως προς την γερμανικήν τοιαύτην. Ό,τι εσήμαινε διά την Γερμανίαν Versailles εσήμαινε διά την Βουλγαρίαν Neuilly*, έγραφε σε άρθρο της το ημειπίσημο δημοσιογραφικό όργανο του Στρατάρχη Γκαίρινγκ *Nationale Zeitung* της Έσσης με την ευκαιρία της επίσκεψης του Βούλγαρου Πρωθυπουργού Γκεόργκι Κιοσεϊβάνοφ στο Βερολίνο⁴².

Λίγο πριν από την έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο γερμανικός

41. ΙΑΥΕ, 1938, φάκ. 19: Βασιλική Πρεσβεία της Ελλάδας, Ρωσέττης προς Μεταξά, Αριθ. 2490, Βελιγράδι, 26 Οκτωβρίου 1938.

42. ΙΑΥΕ, 1939, φάκ. 17, υποφάκ. 1: Légation de Grèce Berlin, Αριθ. 2811/II, Ραγκαςής προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Κρίσεις γερμανικού τύπου επί του ταξιδιού του Βούλγαρου Πρωθυπουργού εις Βερολίνον», Βερολίνο, 10 Ιουλίου 1939.

επεκτατισμός, εκμεταλλευόμενος στο έπακρο τη διάθεση κατευνασμού από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων, είχε χτυπήσει και τις πύλες των Βαλκανίων, με τη Ρουμανία να υφίσταται πρώτη τις οδυνηρές του συνέπειες. Πόσο παράξενα άραγε ηχούσαν τότε οι απόψεις μερικών υποστηρικτών του Εθνικοσοσιαλισμού και του αναθεωρητισμού στα Βαλκάνια, όταν το 1936 πανηγύριζαν για την εθνική αφύπνιση των κρατών της περιοχής, ως απόρροια της γερμανικής εθνικοσοσιαλιστικής επανάστασης και της απαλλαγής τους από την πολιτική κηδεμονία της Γαλλίας και της Αγγλίας; Αν σε κάτι ωστόσο δεν είχαν αστοχήσει ήταν στις γεμάτες ανακούφιση διαπιστώσεις τους για τη σταδιακή εγκατάλειψη της πολιτικής κληρονομιάς του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου: *Αι μορφαί των πολιτικών εκείνων οι οποίοι τόσον ευκόλως παρείχον τον πατριωτισμόν των καθοδηγούμενοι εκ Λονδίνου, Παρισίων και Πετρούπολεως εξέλιπον ήδη εντελώς [...] Η προτομή του Γάλλου στρατηγού d'Espérey [...] κείται εις μίαν άσημον άκραν ενός δρόμου του Βελιγραδίου εντός της συνοικίας των Αθιγγάνων*⁴³.

43. ΙΑΥΕ, 1936, φάκ. 33, υποφάκ. 3: Légation de Grèce Berlin, αριθ. 4940, Ραγκαβής προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Αποστολή δελτίου Τύπου μηνός Δεκεμβρίου 1936», Βερολίνο, 24 Δεκεμβρίου 1936.